

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

AYLIK DERGİ

341

SAYI 341

YIL XXIX

EYLÜL 1991

TÜRK KÜLTÜRÜ

Yayın Ta.: Kasım/1962

Yayınlayan:
TÜRK KÜLTÜRÜNÜ
ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ

Kuruluş Ta.: Ekim 1961

İmtiyaz Sahibi
Prof. Dr. Şükrü ELÇİN

Yazı İşleri Müdürü
**Prof. Dr. Ahmet B.
ERCİLASUN**

Fiyatı: 2500.— TL.

Yıllık Abonesi

(1991 yılı için)

—İndirimsiz 30.000— TL.

—İndirimli 24.000— TL.

Yurtdışı:

— \$ 25.—

— DM. 40.—

Abone bedeli, 171.379
numaralı posta çeki
hesabına yatırılabilir,
Ödemeli gönderilmez.

Dergiye gönderilen yazılar
basılsın, basılmasın iade
edilmez. Dergideki yazılar
kaynak gösterilerek alınabi-
lir. Makalelerdeki fikirler
imza sahiplerine aittir.

İdare ve yazışma adresi:

BAHÇELİEVLER

SONDURAK,

17. SOKAK, NU. 38

06490 ANKARA

Tel: 213 41 35

Tel: 213 31 00

Dizilip Basıldığı yer:

Ankara Üniversitesi Basımevi

Beşevler/ Ankara

Tel: 213 66 55

İÇİNDEKİLER

Millî Edebiyat Dönemi'nde Yunus Em-
re'nin Tesirleri

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Önal ... 519

Türkiye Cumhuriyeti İle Kazakistan Cum-
huriyeti Arasındaki Son Zamanlardaki
Kardeşlik İlişkileri ve Yaratılmak İstenen
Yeni Bir "Fergana Faciası"

Suat Temiz 525

Karadeniz Teknik Üniversitesi Kıbrıs Ko-
nusua Karşı Duyarlı

Beria Remzi Özoran 530

Gagauz Halk Edebiyatında Osmanlı-Türk
Kültürünün İzleri

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Argunşah 533

Yalanlamalar ve Tekerlemeler

Yrd. Doç. Dr. İsa Özkan 539

Horyatlar (Şiir)

Arif Nihat Asya 552

Horyatlar (Şiir)

Aydil Erol 553

Azeri Türkleri "Türk Dünyasındaki Alfabe
Birliği Meselesi"ni Nasıl Değerlendiriyor-
lar?

Latin Grafikali Elifbamızın Berpası

Fuad Gasımmzade 554

Aziz'in Türkü'sü

Hüseyin Mümtaz 559

Nurettin Hazar ve Üç Eseri

Rıdvan Çongur 562

Enstitümüz İçin İki Büyük Kayıp: Prof.
Dr. Kütükoğlu ve Prof. Dr. Çetin

Dr. Orhan F. Köprülü 571

Türkçe Adlar 574

BİBLİYOGRAFYA:

Güney Azerbaycan Şiir Antolojisi.

Dr. Şükrü Elçin 577

Prof Dr. Ahmet Tamir, Türkoloji Tarihin-
de Wilhelm Radloff Devri (Hayatı, İlmi
Kişiliği, Eserleri), Türk Dil Kurumu, An-
kara, 1991.

Elif Su Akdemir 577

Lio Zişyav, Uygur Tarihi (Birinci Kısım)
I-II, Milletler Neşriyatı, Şincang 1987,
1210 s.

Rıdvan Öztürk 579

Mahmud Nezir Tırâzî, El-Fıkhşil-Ekber.

Prof. Dr. Hüseyin Ayan 580

YALANLAMALAR VE TEKERLEMELER

Yrd. Doç. Dr. İsa ÖZKAN

Modern Türk Edebiyatında, her türlü kâide kaygısını bir tarafa bırakarak, muhtevâda ve şekilde Dadaizm ve Sürrealizmin tesirinde; hatta söz konusu akımlara bağlı olarak eserler veren edipler görürüz(1). Yenilik ve orijinallik iddiasıyla ortaya çıkan ve bu tarz eserler veren müelliflerin, kendi kaynaklarımızdan yararlanmak yerine, Batıdan gelen tesirlere açık olmaları dikkât çekicidir. Halbuki, sanatkarlarımız kendi edebiyatımızın kaynaklarından istifade edebilmiş olsalardı, bu tür cereyanlara örnek teşkil edecek ve yol gösterecek nitelikte pek çok manzum ve mensur ürüne rastlayabilirdi. Biz bu makalemizde, Âşık, tekke ve anonim halk edebiyatı mahsulleri arasında reel âlemden uzak, yer yer tasavvufi mazmun, mecaz ve hikmetler ihtivâ eden, mizahî üslûptaki profan şiir ve tekerlemeler üzerinde durmak istiyoruz.

Âşık edebiyatında, insanların zihni faaliyetlerine ve aklın prensiplerine ters düşen bu tarz eserlerin en tipik örneğini “yalanlamalar” teşkil eder. Sözlü edebiyatımızda yalanlama tarzı şiir kavramından ilk defa Pertev Nâilî Boratav bahsetmiş; ancak, türün hususiyetleri üzerinde durmamıştır(2). İlhan Başgöz ise, âşıklara ait bu tür şiirlerin monoloğ şeklinde olanlarını “mizâhî destân” olarak nitelendirmiştir(3). M. Fahrettin Kırzioğlu da “Halk Hikâyelerinde “döşeme” Söyleme Geleneği” adlı makalesinde Dede Korkut Kitabı’nın giriş kısmında bulunan “karılar dört dürlüdür” diye başlayan sözlerin, yazılı kaynaklardan tespit edilen ilk yalanlama metni olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca Kırzioğlu, Doğu Anadolu ve Azerbaycan’da halk hikâyesi anlatımında yer alan döşemelerdeki mensur yalanlamalardan örnekler vermiştir(4). Daha sonra Umay Günay, yalanlama biçimindeki şiirlerin Doğu Anadolu Bölgesi âşık fasıllarındaki “sistemli deyişler” diye bilinen “tekellüm”de yer alan bir bölüm olduğunu ortaya koymuştur(5). Günay’a göre “bu tür şiirler, âşıkların deyişmelerinde, olmayacak şeyleri mübalegalı biçimde, gerçekmiş gibi söyleme esasına dayanır. Âşık meclislerinde, gerçeküstü abartma, güldürme ve şaşırtmaya dayalı manzum kalıplar içinde söylenen bu şiirler ile, muhtemelen dinleyicilerin dikkâti ve ilgisi çekilmeğe çalışılırdı. Bu deyişmelerde, Türkçeyi ustalıkla kullanan, kelime hazinesi zengin olan,

- (1) Gözler, H. Fethi, **Edebiyat Akımları Yardımcısı** 3. İstanbul, 1976, s. 93-114; Makal, Tahir Kutsî, “Halk Şiirinde Gerçeküstücülük” **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II. Cilt Halk Edebiyatı**. Ankara, 1976 s. 181-187.
- (2) Boratav, Pertev Nâilî, **Zaman Zaman İçinde, Tekerlemeler - Masallar**. İstanbul, 1958, s. 32-49.
- (3) Başgöz, İlhan “Mizâh Destânlarımız” **Yağmur ve Toprak**. sayı: 1, 1948. ayrıca bkz. **Folklor Yazıları**. İstanbul, 1986, s. 287. Bu makalede, Deliktaşlı Ruhsatî’nin Tilki ve Fare destânı ile Kaygusuz, Harabî, Behlül ve Âşık Veysel’e âit şiirler yer almaktadır.
- (4) Kırzioğlu, M. Fahrettin, “Halk Hikayecilerinde döşeme söyleme Geleneği” **Türk Dili. Halk Edebiyatı Özel Sayısı**, sayı: 205, Aralık, 1968, s. 482.
- (5) Günay, Umay, **Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**. Ankara, 1986, s. 30, 57, 67.

cn çok ve en inanılmaz yalanı söyleyen sanatçı da birinciliği kazanmış olurdu”(6). Kanaâtimizce âşıklar, fasıllar dışında da, ayrıca bu tarz şiirleri irticali olarak veya önceden tasarlayarak da ortaya koymaktadırlar. Büyük bir ihtimâlle, geçmişte âşık meclislerinde icrâ edilen sözkonusu şiir türüne, bugün artık âşıklık geleneğinin kısmen canlı şekilde yaşadığı kabul edilen Doğu Anadolu Bölgesi’nde bile nadir olarak rastlanmaktadır. Karşı Âşık İslâm Erdener’den derlediğimiz:

“Ala gözlerine soğan sıhtığım
Öküz tarlalara kaçtı gördüğ mü?
Deve tara(7) çıktı, fil yumurtdadi
Çamış pencereden uşdu gördüğ mü?”

“Dolaydan giden dilbar
Köndelen(8) sevmişem seni
Aşgın dolup çarlıklarına
Meni diğ diğ dingilledir”(9).

“Araz(10) gelir lil(11) gelir
Çamışları tik tik(12)
Nazlı yardan ötürü
Üreyim buz kimidi”

“Dağdan çamış gelir
Boynuzları şele şele(13)
Eğil üzünden öpüm
Gardaşları sağ olsun”

“Seyretsin dostlarım saltanatımı
Aj ussuz boş gezif keş elemişem
Felek yardım etti men de topladım
Şükür tavuğu da on elemişem”

şeklindeki yalanlama örnekleri, bugünkü âşıkların hafızalarında, eski âşık meclislerindeki atışmalardan kalmış, ilk söyleyeni pek bilinmeyen usta malı deyişlerdir. Ayrıca, Âşık İslâm’ın söylediği ilk kıt’a ile Âşık Sâdi Değer’den aldığımız dördünlüğün dışındaki manzûmeler, vezin ve kâfiye bakımından kusurludur. Karşı Murat Çobanoğlu ile Tokatlı Pürvanî Baba arasında geçen yalanlama tarzında bir başka şiirde ise, âşıklar eski söz kalıplarından yararlanmışlardır(14):

(6) Günay, Umay, a.g.e., s. 30.

(7) tar: tünek.

(8) köndelen: çarpık yüzlü, kararmış

(9) diğ diğ dingille-: yerinde durama-, hoplat-.

(10) Araz: Aras ırmağı.

(11) lil: mil, milek, balçıkla karışık kum.

(12) tik tik: dik dik.

(13) şele şele: salkım saçak ot denki gibi. Bu metinler Kars İli, Merkez ilçeye bağlı Kümbetli (Ladikars) köyünde oturan Âşık İslâm Erdener’den alınmıştır.

(14) Bu yalanlama, 1973 yılında Pürvanî ile Çobanoğlu arasında geçmiş ve Doğan Kaya tarafından Hocam Prof. Dr. Umay Günay vasıtasıyla bize ulaşmıştır. Asıl adı Hacı Resul Eser

Püryanî:

Dikkât et sözüme ey Çobanoğlu
Rahmet, deryasını çoştı gördün mü?
Dalgalandı çalkalandı kenara
Her tarafa böyle taşı gördün mü

Çobanoğlu

Ey yerinden aldın Âşık Püryanî
Ömrüm akşam güneşi aştı gördün mü
Sabahınan erden çifte giderken
Mandalar cebimden düştü gördün mü

Püryanî:

Âşıkların meclisine varınca
Her sözü söyledim yerli yerince
Akdeniz'e köprü kurdu karınca
Filler üzerinden geçti gördün mü

Çobanoğlu:

Yaşın kırk üç demiş bu ömrün yarı
Giden ömür daha gelir mi geri
Ben bir horoz oldum sen de bir darı
Horoz da darıyı seçti gördün mü?

Püryanî:

Aklıma geleni söylerim belki
Âşıқта bulunan bu nasıl hâl ki
Sen bir horoz olsan biz de bir tilki
Horozun boynunu biçti gördün mü?

Çobanoğlu:

Barekallah âşıkların medhine
Mevlâ yardım eder sıdkı bütüne
Şimdi yolum gayet düştü çetine
Bu yolumuz çok dolaştı gördün mü?

Püryanî:

Bu nasıl tecelli bu nasıl yazı
Dikkât eyle âlem dinliyor bizi
Kardeş sizin köyde muhtarın kızı
Bekçinin oğluna kaçtı gördün mü?

olan Püryanî, 1931 yılında Tokat'ın Arabören köyünde doğmuştur. Saz çalmasını bilmeyen ve küçük yaşta gözlerini kaybeden Püryanî'nin irticâl kabiliyeti çok kuvvetlidir. Bu karşılaşmada, sözü önce Püryanî alır ve şöhretli rakibini mânevi konuda ölçmek ister. Ancak, Çobanoğlu altta kalmamak için sözü yalana vurur. Sivas'ta yalanlamalara "inanması mümkün olmayan boş söz mânasına" **partal atmak** denmektedir.

Çobanoğlu:

Ne güzel oluyor âşıklar cengi
Yeni geldi bu meydanın ahengi
Belledim ki gitti yüzümün rengi
Bu âşıklar ey' savaştı gördün mü?

Püryani:

Çobanoğlu bakma solunan sağa
Gel sarılma burda çürük budağa
İki toşbağayla bir de kurbağa
Pirey(i) arabaya koştı gördün mü?

Çobanoğlu:

Çobanoğlu der ki hâlimiz yaman
Âşık bize burda vermiyor aman
Vakit geldi şimdi gün oldu tamam
Vakit geldi gün yarastı gördün mü?

Püryani:

Püryani sözüne yeniden başlar
Aşkın ateşi var kalbini haşlar
Cem olup geldiler hep bütün kuşlar
Serçe Akdeniz'i içti gördün mü?

Yalanlamalarda, şahsî hüznü ve sevgisiyle cemiyet içinde yetişmiş, iktisadi sıkıntı içindeki âşığın kendisinin ve içinde yaşadığı cemiyetin kuşbakışı alaylı bir panaroması, hattâ kara mizâhı vardır. Yalanlamalar, içinde hiciv unsuru taşımakla berâber "taşlama"lardan farklıdır. Bu tarz şiirlerde yergi, şiirin bütününe hâkim değildir. Mizahî destân adıyla bilinen şiirleri ise, yalanlamalar içinde değerlendiriyoruz. Ancak monoloğ şeklindeki bu tür mizâhî anlatımlardaki mübalega, bâzen aklın hudutlarını aşmakta ve şâir müşahhasan, anlaşılmaz ve mücerret tasavvurlara ulaşmaktadır. Âşık edebiyatında tespit edebildiğimiz ilk yalanlama örneği, XVI asırda yaşadığı kabul edilen Âşık Kerem'e âittir:

Gide gide bir sineğe düş oldum
Yakın bildim sineğin işini
Tuttum kılıç ile kellesin kestim
Yedi dağ üstüne serdim leşini.

Vızıldadı sinek uçtu havaya
Yağın sürdük üç yüz altmış deveye
Etin koyduk bin yüz yetmiş tavaya
Peşkeş ettik Kayseri'ye döşünü.

Sineği meydana tutup attılar
Bin yüz kese akça yağın sattılar
Kemiklerinden bir köprü çatular
Hesap ettik iki bindir yaşını.

Karışladım yedi karış dizi var
Yüz otuz harmandan büyük gözü var
Seksen kantar iç yağının hası var
Yazın görmüş zemherinin kışını.

Derisini çadır edip oturduk
Etin kestik dört köşeye yetirdik
Gürcistan'a, Mirahur'a götürdük
Açtık biz ağzını, saydık dişini

Ol sineği gören kaçtı geriye
Karşı koydu yüz bin atlı çeriye
Kanatların yelken ettik gemiye
Fil burnundan uzun gördüm kaşını

Ben bilirim karanlıkta geleni
Gelüp benim tatlı canım alanı
Dertli Kerem söyledi bu yalanı
Ya kim gördü şu sineğin eşini(15).

Kerem ile Aslı hikâyesinde üst üste gelişen olumsuz olaylar neticesinde üzülp karamsarlığa düşen okuyucu veya dinleyicilerdeki gerilim, sözkonusu şiirlerle azaltılmaktadır. Masal ve halk tiyatrosu gibi mensur, halk hikâyeleri gibi ekseriyâ mensur-manzûm karışık yapıya sahip türlerde, yalanlama tarzı şiirlere, burada olduğu gibi ya sinirli atmosferi dağıtmak, yahut da sözkonusu türlerin başında veya ortasında dinleyicilerin dikkâtini çekmek ve onları eğlendirmek maksadıyla yer verilmektedir.

Âşık edebiyâtı mahsûllerinin büyük ekseriyeti, şifâhi gelenekte yaşadığı için, ancak mahdud sayıdaki halk şâirlerinin eserleri divânlarda toplanmış, ya da meraklıların acemice kaydettiği gayrimürettep cönklerde kalmıştır. Bu yazma kaynakların tam bir tasnifi, tesbiti ve değerlendirilmesiyle, âşık tarzı şiir teknikleri, âşıklık edep ve erkânı, icrâ şekilleri hakkındaki yeni bilgilerle birlikte belki bazı yalanlama örnekleri de ortaya çıkacaktır.

Bazı yalanlamaların, zaman içinde özel bestesiyle anonim türkü kimliğine büründüğünü görüyoruz:

"Bardağı koydum tereğe
Emanet ettim feleğe
Gidem diyem kedi beşe
Sıçan kırdı bardağı.

Bizim bardak helli melli
Etekleri sırma telli
Kurnaz sıçan aldı feli
Geldi kırdı bardağı

(15) Elçin, Şükrü, **Halk Edebiyatına Giriş**. 2. bs. Ankara 1986, s. 123.

Doştları gelsin bir araya
Merhem yapsın bu yaraya
Nasıl diyim ben kariya
Sıçan kırdı bardağı.

Bahar olsun tohum ekem
İstanbul'a tel çekem
Sıçan senin belin bükem
Nasıl kırdı bardağı"(16)

"Zabahleyin erken çıfde giderken
Öküztüm torbadan düşdü gördüñg mü

Amanin yandım
Tiridine bañdım
Para virdim aldım

Manda yuva yapınış söğüt dalına
Yavrusunu sinek kapnuş gördüñg mü

Amanin yandım
Bedava mı sandıñg
Para virdim aldım."

Türkü formundaki bu deyişlerde, gerçekleşmesi mümkün olmayan hâdiseler, hiciv ve mizah ile yoğrularak, mânâlı şiirin kâideciliğine karşı mübalegacı ve lâubali bir tavırla işlemektedir.

Yalanlamaların mensur ifâdesi olan **tekerlemeler**, yaşanabilir hayâtın ölçülerine sığmayan his, hayâl ve hareketleri masal, halk hikâyesi, bilmece ve halk tiyatrosu gibi anlatım türleri içinde; seci, vezin ve alliterasyondan istifâde ederek anlatırlar. İçinde yaşadıkları cemiyetin sözlü edebiyâtına âit sözkonusu türlerin, gelenek taşıyıcısı âşıkların eserlerine yansımaları tabiidir. Nitekim, âşıklar, pragmatik gâyelerle söyledikleri mânâ ve ahenk bakımından zayıf manzumelere "tekerleme" adını vermektedirler. Meselâ, Hızri şâirnâmesine "Tekerleme-Hızri Cem'uş-Şuâran"(17), Sun'i ise, aynı mahiyetteki şiirine "Tekerleme" başlığını koyar(18). Kastamonu Âşık fasılları hakkında bilgi veren merhum İhsan Ozanoğlu "manilerden sonra destân ve tekerlemelerin geldiğini, en az oniki kıt'adan müteşekkil olan bu türlerin vezin, şekil ve kafiye düzeninin koşmaya benzediğini, ayrıca tekerlemelerde tahkiye ve tavsif hususiyetlerinden ziyâde, didaktizmin ağır basdığını kaydettirmektedir(19). Bu durumda, âşıkların tekerleme adı altında söyledikleri şiirlerin, her zaman mizâhî manzûm tekerlemeler anlamına gelmediği anlaşılmaktadır. Ancak, "Tekerleme-i Derviş Halil"(2) başlığıyla tespit edilen manzum destânda olduğu gibi, mensur tekerlemeler, âşıkların manzum mizâhî tekerlemeleri ortaya koymada mühim bir ilham kaynağı olduğu da muhakkaktır.

(16) M.İ.F.A.D. Arşivi Y.B. 760022, 2718 s.

(17) Elçin, Şükrü, "Hızri'nin Şâirnâmesi" **Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı**, Ankara, 1976, s. 3.

(18) Elçin, Şükrü, "Şâirnâmeler ve Sun'i'nin Şâirnâmesi" **Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı**, Ankara 1974-1975. s. 45-68.

(19) Ozanoğlu, İhsan, **Âşık Edebiyatı**. Kastamonu, 1940, Halkevi yay, s. 27-28.

(20) Elçin, Şükrü, **Halk Edebiyatına Giriş**. 2. bs. Ankara, 1986, s. 596.

Mensur tekerlemelerin "şaman duâlarının kutsî değerleri ile sihir güçlerini" kaybetmiş şekilleri olduğu belirtilmektedir(21). Bugün, çeşitli Türk boylarının şifahi edebiyatlarında bu hususu teyid eden izler bulmaktayız. Bir Tarançı baskısı duasında şöyle bir ifade dikkatimizi çekmektedir.

Yarım aya benzer yüzlüler, kalem kaşlılar, sümbül saçlılar, tatlı sözlüler, çakır gözlüler, hey hey esir edenler, bulutlara binenler, havaya çıkanlar deryayı geçenler... kendi verdiğin derdi kendin al Tanrım"(22)

Diğer Türk boyları arasında da bu tür örneklerin yaygın olduğunu belirterek Uygur Türkleri arasından derlenen ilginç bir yalanlama örneğini veriyoruz.

Men bir er idim, sundağ er idim, keslen- çükke yügen salmay, dönge tartmay bir sek- repla miniwaldigan er idim. Bir küni işigimni hañgiritip, tokmigimni tañgiritip, tumigimni kırlap, naşamni towap, aldiraş ketiwatsam, keynimdin birisi ki. kargundek kildi. Kim bu dep keyn. .ge karisam ckindiki tetür toğan kolini pülañglitip, cenimiñ berişe kiçkiriwatқан iken. Nime bolduñ adaş dep, yeniga berip sorisam, salam berip mundağ didi: Adaş, yeşim çoñ- lap qaldı, yigitlik waqtım ötüp ketiwatıdu. Şuñga öylenmekçi boldum. Yertügmenniñ nerisi, daduñniñ berisidiki öy temini alay deymen. U mu tigimen dep razi boptu. Hazır otturida mañdigan tüzük elçi yok. Hapa bl- may toy işimga elçi bolup menigip bersen hı- zmitiñni bilip qalattım. Dap tarañgli, işek ha- ñgiriğan yerdin qalmaydigan ademge elçilik rasa hoşyaqtı. Maqul didim. Toyga teyyarlık tizañ bar mu? Bolsa, Turpan dan toyluq çap- dup keysem bolatti disem. pul çık, bu yıl taşkin kelgende, ekip kelip süzülüp qalğan nürgün lawa-latqam bar, çiuğdap bir harwa besip Tur- pan da satsañ pulıga kengtaşa toyluq çapdup kelisen didi. Maqul dep öyge berip, keslençükni harviniñ içige koşup işekni yeniga çetip kelip, tetür toğanniñ toyluqqa toplığan lawa-latqisi- din çiuğdap bir harwa bastım de kulakçini çonkurup kiyip, özemni yelpüğüte yalpüp,

"Alla yarimni" cytip Turpan'ga qarap mañdım. Yolda ketiwatsam üç kiyik uçırdı. İkkisi uruq, birisiniñ guşi yok. Uruqlirini koyuwetip, guşi yokni tutup soysam ikki patman guş, tüt pat- man yağ çıktı. Kazani nedin tapay dep bir öyge kirsem üç kazan turuptu. İkkisi çikiş birisi sunuq. Çikiş kazanni almay, sunuq kazanni a. lim. Yene bir öyge kirsem, üç çilek turuptu. İkkisi töşük, birisiniñ tüwi yok. Töşük çilekni almay, töwi yok çilekni elip, su toşup, kazinni toşkazdim. Guşni selip rasa bir keçe qaynattım. Guş digen mer mer pişip ketiptu. Yisem çişim ötmidi. Töt patman yagni köydürüp ötüğümni yağlısam bir payga yetip, bir payga yetmidi. Bu yaman boldı deop yetip oñlap kaytım, palak-puluk kılğan bir awas añlandı. Çüşüp oyğansam ikki pay, ötüq: yahşi bolginim üçün meni yağlıdı, sen eski bolğiniñ üçün yağlımıdı, diyişip muştlaşkili turuptu. Aççigimda ikkisini iki şaplaq urup acırtıp koyup yine yetiwaldım. Etisi kopsam bir pay ötüq yok. Hilik. yağlan- mığan ötüq batnap ketip qaptu. Buni izlep yügüre yügüre neççe döñ, neççe cangalni kezip öyniñ keynige çıksam kaçқан ötüğüm tamniñ buluñgida yiglap turuptu. Aldap yü- rüp, gep kılıp tutuwaldım de patañga ikki şaplaq urup pütünga kiyiwaldım. Emıdı mañgay dep harwining yeniga barsam keslençük turup- tu, işek yok. Bu nege ketkendu dep ögizige

(21) Boratav, Pertev Naili, **Zaman Zaman İçinde, Tekerlemeler . Masallar.** İstanbul, 1958, s. 48; "Masal Tekerlemelerinin Çeşitleri ve Anlamları **Nemeth Armağanı** Ankara, 1962, s. 79-88.

(22) Pantusov, N.N., **Obraztsı Terançiskaya Naredniy Literaturi.** Kazan, 1909., s. 135 -139; İnan, Abdülkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar** 3. bs. Ankara, 1986, s. 112.

çikip karısam körinmidi. Andin bir kesekni tiklep koyup, desscep turup karısam koz yetiniz ikki tagnınğ neriside, harwamninğ beriside ruruptu. Tutup keley dep ketiwatsam, yolumda kurutlap ketken muzluk očridi, Oninğ nalisiga çidigili bolamđigan! Yaman boptu dep içim ağrip, yalañğ çapunimninğ yırtılğan yeridin bir parça pahtini soguriwelip köydürüp muzğa besiwedim. Rehmet adaş heyli aram tepip kaldım, dep minnatdarlık bildirdü. Andin men mu öyde ikki Batnan kiyik guşı yep ussap kap-timen, suyunğ bolsa içiwalay disem, halığan yeringdin içiwal didi. Paltininğ çöltisi bilen muznu ursam, muz teşilmiydi, Bisi bilen çap-sam mu bolmıdı. Emdi kandağ kiliş kerek dep oylinip, keyninge şulşup sekrep kelip beşim bilen bir koyiwedim, muz teşildi. Düm yetip rasa toyğıçe su içiwelip ketiwersam, gedinimge ıssık şamal teggendek kıldı. Silap körsem beşim yok turıdu. Estegpurulla, beñğwaş beşim nege ketkendu? dep izlensem, beşim hiliki su içken yerde muz teşilip oynap yürüptü. Açğığım nedin keldi, yögürüp berip beşimninğ koligidin tutuwelip u kaçtığa birni bu kaçtığa birni urup cayığa ornıtıp Hudaga şükri dep yolumğa kettim. Berip işekni ekilip harwiniñğ yenige çetip Turpan'ğa karap mangdim. Yemşige yakın kelsem muz kewrep ketiptu. İşek teyilip minğ teslikte ötti. Yemşi. ninğ öziğe krisem öjme pişip meywaglap ketiptu. Toyğıçe bir kosağ yep Turpan'ğa yetğıçe yolda kattık zuşam tegdi. Başlırim çin-ğkilip, ağrip, dimaqlirim pütüp ketti. Turpan baziriga kirip üşşükke salğan cucule (kökamut) yep beşimni sakayttım. Turpan bazirida duşan-lar takilip kaptu* (...) Men bu bala-kazalar-din keşip, Turpan'din toyluk nerce kereklerini almastin bu yerge yetip keldim... (23)

Ben bir er idim. Şöyle er idim ki, kerten-keleye dizgin salmadan, yüksek bir yere çık-

madan bir sıçrayışta biniveren eridim. Birgün eşeğimi anırtıp, tokmagımı tangırdatıp, takkemi yan vurup, şarkımı söyleyip, kayıtsız gidiyor-ken arkamdın biri çağırır gibi oldu. Kim bu diye arkama baktığımda, elini ters ters sallayıp avaz avaz bağırın hemem yanımda imiş. Ne oldu arkadaş diye yanına vardım. Selâm verip şöyle dedi: "Yaşım ilerliyor, gençlik çağım geçip gitmektedir. Bu sebeple evlenmek niyetindeyim. Su değirmenin ötesinden Turfan'daki Dadung"nın (yer ismi) berisine kadar uzanan kocaman evi ve içindeki kızı alayım diyorum. Kız da 'evlen' deyip razı oldu. Halihazırda çöpçatanlık yapacak elçi yok. Kayıtsız kalmayıp evlenmem için elçi olursanız iyiliğinizi unutmam" dedim. Eşek anıran, davul (veya def) çalınan yerde (cümbüşde) olmadan duramayan benim için bu teklif kaçırılmaz bir fırsattı. Makul dedim. Düşünde harcayacak paran var mı diyecek olsam, Turfan'dan arasında pamuğu ve astarı olmayan tek katlı elbise alıp giyecek parâ çok. Bu yıl sel geldiğinde sağa sola takılıp kalan sayısız eski paçavram var. Bir arabayı iyice doldurup Turfan'da satsam parasıyla istediğim kadar, tek katlı düşün elbisesi' ahırım dedim. Makul deyip, eve gidip kertenkeleyi arabaya koşup, eşeği yanına çatıp ters duranın düşün için topladığı eski çaputlardan bir araba basdım. Papağımy başıma geçirip, salıncakta sallanıp, Alla yarım türküsünü söyleyerek Turfan'a doğru hareket ettim. Yolda giderken üç geyik rastladı. İki zayıf birisinin eti yok. Zayıfları bırakıp eti olmayan geyiği yakaladım. Derisini yüzdüm. İki batman et, dört batman yağ çıktı. Kazanı nereden bulayım derken karşıma bir ev çıktı. İçeri girdim, baktım ki üç kazan duruyor. İkinin kulpu yok birisi kırık. Kulpsuz kazanları bırakıp kırık kazanı aldım. Yine bir eve girdim. Üç kova duruyor, ikisi delik birisinin dibi yok.

(*) Tekkerlemenin bundan sonraki kısımları müstehcen ve politik unsurlar taşıdığı için metne dahil edilmemiştir.

(23) Hevir, Tömer, **Molla Zeydin Hekkide Kisse**. Ürümçi, 1982, s. 110-113; Kazaklar arasında, Kirkbir Yalğan koşaklarına "ötirik ölenleri" denmektedir (bkz. Sadvakasov, G. G. Uygur Helik Egiz İcadıyiti. Almuta, 1983, s. 222).

Delik kovaları bırakıp, dibi olmayan kovayı aldım. Su taşıyıp kırık kazanı doldurdum. Eti içine koyup, tam bir gece kaynatım. Et pişmiş dağılıp gidiyordu. Yemek istedim, dişim kesmedi. Dört batman yağı eritip çizmemi yağlıyayım dedim. Bir tekine yetti, diğerine yetmedi. Bu iş kötü oldu derken, düşüp uyuya kalmışım. Paat, çaat diye bir ses yankılandı. İrkilip uyandığımda çizmemim teki, ötekine "güzel olduğum için beni yağladı, seni eski olduğundan dolayı yağlamadı" diyerek kavga ediyordu. Öfkelendim. ikisine birer şaplak vurarak ayırdım ve yeniden yattım. Kalktım, baktım ki çizmemimin bir teki yok. Demin yağlamadığım çizme teki küsüp gitmiş. Onu arayarak nice tepeleri, nice ormanları aşip evin yanına geldim. Küsen çizmemimin teki evin köşesinde ağlayıp duruyordu. Sine sine yürüyüp, birden bire atılarak onu yakaladım. Kalçasına iki şaplak vurup ayağıma giydim. Yürüyüp arabanın yanına vardım. Kertenkele duruyor eşek kaybolmuş. Bu nereye gitti diye dama çıktım göremedim. Sonra ayağımın altına bir tuğla aldım baktım ki ne göreyim, eşek insanın göremediği iki dağın arasında arabamın hemen berisinde duruyor. Yakalayıp alıp geleyim derken, yolda karşıma kurtların kemirdiği taze et çıktı (muzmuk). Kurtlanmış taze etin feryadına dayanamadım. Üzüldüm ve tek katlı elbisemin yırtılan astarından bir parça pamuk çekip yakarak etin yarasına basım. "Teşekkür ederim arkadaş, şimdi rahatladım" diyerek minnetdarlığını bildirdi. Ondan sonra

evde iki batman geyik eti yeyip susadım. Suyun varsa içeyim dedim. O da istediğin yerden iç dedi. (Anlatıcı; muzluk: taze et ve muz: buz, ses tekrarından istifade ediyor). Baltanın tersiyle buza vurayım dedim, buz kırılmadı. Keskin ucuyla vurdum olmadı, Şimdi nasıl yapmak lazım diye düşünürken arkaya doğru gerilerek sıçrayıp başımla bir vurdum, buz delindi. Yüzükoyun yatıp doyuncaya kadar su içtim. Kalkıp gideyim dedim, ensemde ılık bir rüzgâr esiyormuş gibi oldu. Elimle şöyle bir yokladım ki başım yerinde yok. Allah Allah başım nereye gitti diye aramaya başladım. Bir de gördüm ki deminki su içtiğim yerde kafam buzda kayarak oynuyormuş. Öfkelendim, varıp kulağından yakaladım. Bir bu yanağına bir öbür yanağına tokat atıp yerine yerleştirdim. Allah'a şükrederek yoluma devam ettim. Önce eşiği alıp geldim. Arabamın yanına çatıp Turfan'a doğru hareket ettim. Yemşi'nin (Turfan yakınlarında bir kasaba) yakınına geldiği zaman buz erimeye başladı. Eşek üstünden kayarak binbir güçlülle geçti. Yemşi'nin pazarına girdim dutlar olgunlaşmıştı. Tıka basa karnımı doyurdum. Turfan'a gelinceye kadar neler oldum. Başım zonklayıp burun deliklerim tıkandı. Turfan pazarına girip küfelere doldurulan yeşil armut yiyerek başımın ağrısını geçirdim*. (...) Ben bu belâ kazalardan geçip Turfan'dan düğün ihuiyaçlarını almadan buraya yetip geldim...

Çin Türkistan'ından derlenen ve "Kirkbir Yalğan" adı verilen bu "Molla Zeydin Kissasi"nda arka arkaya kırkbir yalan sıralanmaktadır. Bu tekerlemenin kısa bir rivâyeti de Türkmenistan'da tespit edilmiştir:

"Ozal atadan yokedik, öle-öle üç boldık, ikimiz çuv yalañaç birimizin hem köyneğimiz yok. Yol bilen baryarkak, önümüzden üç yap çıktı. İkisi guri, birinin hem öli yok. Oli yoğı gazdık, velin içinden üç sanı balık çıktı, ikisi ölü birinin canı hem yok. Canı yağı, köyneği yogın eteğine salıp uğradık velin, üç sanı tam çıktı, ikisi yıkık, birinin düybi hem yok. Düybi yogı gazdık velin üç sanı gıran çıktı, ikisi yulmek, birinin mohuri hem yok. Mohuri yoğı alıp barıp üç sanı gazan aldık velin, ikisi dövük, birinin gulağı hem yok, düybi dedeşik. Sonkı canı yok balığı, gulağı yok, düybi deşik gazana salıp govurdık iyip-içip galanını düye yükledikvelin göstermedi, ata urdık, göstermedi, pile urdık göstermedi. Ahırı ayağı dövük at garıncasına urdık velin, aldı da gidi-

berdi. Baryarkaç önümüzden üç sanı çukur çıktı. İkisi düypsiz, birinin ağzı hem yok. Ağzı yoğı gazdık velin üç sanı kitap çıkdığ ikisi yırtık, birinin kağızı hem yok. Kağızı yoğı alıp okad ı velin şu sözlerimizin çını hem yok”(24).

“Ezelden beri atadan yok idik, öle öle üç olduk, ikimiz çınlçıplak, birimizin de köyneği yok. Yolda giderken önümüze üç ark çıktı. İkisi kuru, birisinin de yaşı yok. Yaşı yoğı kazdık, lakin içinden üç tane balık çıktı. İkinci ölü birinin de canı yok. Canı olmayan balığı köyneği olmayanın eteğine koyup götürdük, karşımıza üç tane dam çıktı. İkisi yıkık, birinin de temeli yok. Temeli yoğun kazdık, fakat içinden üç tane para çıktı. İkisi kalp, birinin de mühürü yok. Mühürü olmayan parayı alıp üç tane kazan aldık. İkisi kırık birinin de kulpu yok, dibi delik. Canı olmayan balığı, dibi delik ve kulpu da bulunmayan kazana koyup kavurduk. Yiyip içip, kalanını da deveye yükledik. Fakat götüremedi, Ata yükledik götüremedi, file vurduk götüremedi. Sonunda ayağı kırık at karıncasına vurduk, o aldı da gidiverdi. Giderken önümüzden üç tane çukur çıktı. İkisi dipsiz, birinin de ağzı yok. Ağzı olmayan çukuru kazdık, üç tane kitap çıktı, ikisi yırtık, birinin de kağıdı yok. Kağıdı bulunmayan kitabı alıp okuduk, lakin bu sözlerimizin de aslı yok.

Söz konusu tekerlemelerin Anadolu Türkleri arasında da muhtelif rivâyetleri bulunmaktadır:

“.. Vaktiyle biz üç kardeş idik: Birimiz kör, birimiz topal, birimiz çıplak. Okadar zengindik ki üf üf Allah, sivri külah, bir tüfek alalım dedik. Tüfekçiye vardık. Tüfekin üç tüfeği var. Birinin namlusu yok, birinin kundağı yok, ötekinin çakmağı yok. Geçmez parayı verdik üçümüz üç tüfek aldık, tavşan avına çıktık. Kör dedi ki: “Bitmemiş ağacın dibinde, doğmamış tavşan yatıyor”. Kör nişan aldı tavşanı devirdi, topal seyirdip getirdi, çıplak koyuna koyup götürdü. Bir köye geldik, gördük üç yapı, ikisi yıkık, birisi temelinden yok. Temeli yok yapıdan içeri girdik, üç kazan duruyor: İkinin kenarı yok, birinin hiç dibi yok. Dibi yok kazana tavşanı koyduk. Yedi gün yedi gece pişirdik. Hepimiz yedik, lakin dudaklarımız birşey görmedi”(25).

Yukarıda örneklerini verdiğimiz üç tekerleme de muhtevâ bakımından hemen hemen aynıdır.

Sözlü edebiyatımızda, tekerlemeler, müstakil olarak anlauldıkları gibi, masalarda “masal başı tekerlemeleri”, halk hikâyelerinde ise, “döşeme tekerlemesi” olarak da yer almaktadır. Usta anlatıcıların ağzından birdenbire yuvarlanıveren, âhenkli, ölçüsüz ve müstehzi söz yığını gibi duran tekerlemeler, çocuk folklorunda da görülmektedir. Ancak, **sayışma** ve **yanıltmacalar**da çocukların söylediği tekerlemeler, masal ve hikâye tekerlemelerine nazaran kısadır. Çocukların oyun tekerlemeleri şekil itibarıyla ekseriya manzumdur. Halk hikâyeleri ve masallardaki “giriş formeli” olarak da kabul edilen tekerlemeler, yaşayan halk Türkçesinin hareketli, secili, serbest nazım veya nesir tarzındaki örnekleridir. Hikâye veya masalın metni ve konusu ile pek ilgisi olmayan bu prolog, aklımızın kabul edip etmeyeceği canlı cansız bütün varlıklar, her türlü tabiat ve cemiyet olayları, muhayyilemizin renkli dünyası, şuûr altının gölgeli hayatına ait her çeşit akisleri ihtivâ eder. Anadolu sahasından derlenen birçok hikâye ve masalda görülen “başlangıç tekerlemeleri”ne ayrıca şu örnekleri de ilâve edebiliriz:

(24) Garriyev, Baymuhammet, **Gülelek, Türkmen Folklor Eserleri**. Aşgabat, 1944, s. 118.

(25) Bu tekerlemenin muhtelif rivâyetleri için bkz. Boratav, Pertev Naili, **Zaman Zaman İçinde Tekerlemeler - Masallar**. İstanbul, 1958, s. 65; **Az Gittik Uz Gittik**. Ankara, 1969, s. 17; Elçin, Şükrü, **Halk Edebiyatına Giriş**. 2. bs. Ankara, 1986, s. 595.

"Hatemidi, Hütemidi, Koroğluydu, Kösesiydi, bir de benidim. Bir gara ineğimiz var idi. Öldürdüh, etini yedih. Şorvasını belimize bağladih. Gederken yolda bir tatires geldi. Bunun şorvasını tata verdih. Daraldih; ehdi, pişdi, yedi, yere goydu, yer tutmadı; göğey goydu, göy tutmadı; dama goydu, dam tutmadı. Buna needeh? Bir bire galı. Hetem gitdi, tapamıadı; Hütem gitdi tapamıadı; Koroğlu getdi tapamıadı, Kösesi getdi tapamıadı; men gidende tapdım gedim. Doldurdu, hele bir. . boş galdı. Buna bir boyun comuş goşdu. Götürebilmedi. Needeh? Bir boyun garıca. Hetem gitdi tapamıadı. Hütem getdi tapamıadı; Koroğlu getdi tepemmedi; men gidende tapdım. Getdim. Hetemi, Hütemi, Koroğluyu, Kösesini üsdüne mindirdim. Ozüm de boynunna mindim. Bir zaman getmişidi; ziyeñkerin biri yola tükürmüşdü, garıncanın gıçı batañda gırdı. Orda ölkümüzi eyledih. Ehdi, pişdi, yedi, fındıhdan gıçih bir teye goydu. Günde bağıdı bir sele yo. Hetem pusdu, görmedi; Hütem pusdu görmedi; Koroğlu pusdu görmedi; men pusanda gördüm. Bir urus dadanmış atıyla barabar. Hatem atdı, vuramıadı; Hütem atdı vuramıadı; Koroğlu atdı vuramıadı; men atanda eerin nalına değdi. Eerin nalınan bir ot dırınadı. Teyenin üsdüne tüşdü. Teyi eşdi, eşdi, palan çıdı; planı eşdi, eşdi, golan çıdı; golanı da eşdi bir şey çıdı. Onu da oluduh hepsi yalan çıdı"(26).

"Koştum eve vardım. "baban doğdu" dediler. Kucağıma bor yumurta verdiler. İçinden kocaman bir horoz çıktı. Sokağa kaçtı. Kovalamaya başladım. Taş attım değmedi; toprak attım, ağacın başı tarla oldu. Kimi dedi "bugday ek"; kimi dedi "karpuz ek". Karpuz ekim, öyle karpuz verdi ki tarla, develer taşıyamadı. Karşıma bir adam çıktı: "Karpuzdan versene" dedi. Bir karpuz verdim bir ordu yedi, yarısı arttı. Ben de bir karpuz keseyim dedim. Keserken çakım içine kaçtı. Elimi soktum, görmedim, kendim, yedi sene aradım bulamadım. Yedi sene gezdim dolaşım, nihayet karpuzun kapısına ulaştım.

Vay anam karpuz, evin yıkılaı karpuz. Bir yanı sazlık samanlık, bir yanı tozluk dumanlık.

Bir yanda demireiler demir döver denk ile, bir yanda Al-i Osman dedemiz cenk edêr top ile tüfek ile"(27).

"Bir varmış, bir yokmuş evvel zaman içinde kalbur saman içinde deve tellâk iken iki hamam içinde hamamcının taşı yok, külhancının baltası yok. Kocakarılar hamama gider, koltuğunda bohçası yok. Hancılar handa, yetmişiki zorba ile bir manda. Yedik, içtik dişimizin dibi et yüzü görmedi. Bereket versin İlacı canbaza, bize et verdi, dur dedi. At bize tekme vurdu. Kız kulesi açığına uğradık kıyıdır diye, Kız kulesini belimize soktuk borudur diye. Tuttu bizi bir zaptiye delidir diye. Attı tumarhaneye; bir gün, iki gün, üç gün.

Tuttuk pirenin birisini, yüzdük derisini, çadır kurduk Üsküdar'ın gerisini. Masalda söylemenin adı, söylemekle çıkar bunun tadı. Her kim dinlemezse hakkından gelsin kambur karı"(28).

Yalanlamalar, anonim halk edebiyatımızdaki tekerlemelerden olduğu kadar tasavvufi deyişlerden de etkilenmiştir. Nevşehir'den derlenen;

"Karıncanın göğey ağdığını gördüm
Baykuşun deveyi sağdığını gördüm
Beş kızın bir anadan doğduğunu gördüm

(26) Ericilasun, Ahmet Bican, **Kars İli Ağızları**. Ankara, 1983, s. 324.

(27) Boratav, Pertav Naili, **Zaman Zaman İçinde**. s. 55-56.

(28) Boratav, Pertev Naili, **a.g.e.**, s. 51-63.

Doksandokuz oğlan ne yer ne içer
Beş kızın aşkında günleri geçer
Oğlanın birisi deryaya dalmış”(29).

diye biten bu şiir tekke edebiyatındaki şathiyeleri hatırlatmaktadır. **Şath** veya **şathiye**, Arapçada latifeli şiir, hikâye mânasına gelmektedir. Zahidlerce şath, “anlamında benlik ve dâvâ bulunduran söz” demektir(30). Hakikâtte böyle bir şeye kalkışmak suçtur. Şathiyeleri iki kısımda mütalaa etmek gerekir. Bunlardan birincisi söyleyenin (tasavvuf ıstılâhında sâlikin) ruhî bunalım esnâsında şuur altındaki duygu ve özelemlerinin dile gelmesidir. Tasavvufta bu merteye saikin vücûd hâlinde iken zuhur eder. Vücûdda salikin sahv (ayıklık) hâlinde bâkası, mahv hâlinde fenâsı Hakk iledir. “Bir kimse Hakk ile olursa hiç kimse ona karşı gelemmez. Fakat kul üzerinde galip olan mahv hâli olursa, onda ne ilim, ne akıl ne de his bulunur”(31).

Fenâ mertebesinde Tanrı’nın karşısında kendi fiziki varlığını hayal olarak gören sufi, kendi varlığını tamamen unutmuştur. Ona göre iyi ile kötünün mânası kalmaz. Çünkü Allah’tan gelen her şey iyidir. “Tasavvuf îârihinde dinî emirlere tamamiyle lakayd kalan sufiler görülmüştür”(32).

Sofinin mahv mertebesinde meczup haldeyken söylediği şiirleri tevil ve serh etmek gerçekten güçtür. Kaygusuz Abdal’ın:

Kaplu kaplu bagalar
Kanatlanmış uçmaga
Kertenkele dirilmiş
Diler Kırım geçmege

Kelebek ok yay almış
Ava şikâre çıkmış
Donuzları korkudur
Ayuları kaçmaga

Ergene’nün köprisi
Susuzlukdan bunalmış
Edrene minâresi
Eğilmiş su içmege

Kaygusuz’un sözleri
Hindistân’un kozları
Bunca yalan söyledin
Girer misin Uçmağa”(33).

(29) Nevşehir İli, Hacıbektaş İlçesi Sâdık Köyü’nden 1325 doğumlu Hacı Ali Bozdağ adlı kaynak kişiden alınmıştır. Bkz. M.İ.F.A.D., 820148.

(30) Gölpınarlı, Abdülbâki, **Yûnus Emre, Risalat al Nushiyye**. İst. 1965, s. 291.

(31) Uludağ, Süleyman, **Kuşeyri Risâlesi**. İstanbul, 1981, s. 191.

(32) Ateş, Süleyman, **İslâm Tasavvufu**. Ankara, 1976, s. 96.

(33) Güzel, Abdurrahman, **Kaygusuz Abdal**. Ankara, 1981, s. 161.

Doksandokuz oğlan ne yer ne içer
Beş kızın aşkında günleri geçer
Oğlanın birisi deryaya dalmış”(29).

diye biten bu şiir tekke edebiyatındaki şathiyeleri hatırlatmaktadır. **Şath** veya **şathiye**, Arapçada latifeli şiir, hikâye mânasına gelmektedir. Zahidlerce şath, “anlamında benlik ve dâvâ bulunduran söz” demektir(30). Hakikâtte böyle bir şeye kalkışmak suçtur. Şathiyeleri iki kısımda mütalâa etmek gerekir. Bunlardan birincisi söyleyenin (tasavvuf ıstılahında sâlikin) ruhî bunalım esnâsında şuur altındaki duygu ve özelemlerinin dile gelmesidir. Tasavvufta bu merteye saikin vücûd hâlinde iken zuhur eder. Vücûdda sâlikin sahv (ayıklık) hâlinde bâkası, mahv hâlinde fenâsı Hakk iledir. “Bir kimse Hakk ile olursa hiç kimse ona karşı gelemmez. Fakat kul üzerinde galip olan mahv hâli olursa, onda ne ilim, ne akıl ne de his bulunur”(31).

Fenâ mertebesinde Tanrı'nın karşısında kendi fiziki varlığını hayal olarak gören sufi, kendi varlığını tamamen unutmuştur. Ona göre iyi ile kötünün mânası kalmaz. Çünkü Allah'tan gelen her şey iyidir. “Tasavvuf târihinde dinî emirlere tamamiyle lakayd kalan sufiler görülmüştür”(32).

Sofinin mahv mertebesinde meczup haldeyken söylediği şiirleri tevil ve serh etmek gerçekten güçtür. Kaygusuz Abdal'ın:

Kaplu kaplu bagalar
Kanatlanmış uçmaga
Kertenkele dirilmiş
Diler Kırım geçmege

Kelebek ok yay almış
Ava şikâre çıkmış
Donuzları korkudur
Ayuları kaçmaga

Ergene'nün köprisi
Susuzluktan bunalmış
Edrene minâresi
Eğilmiş su içmege

Kaygusuz'un sözleri
Hindistân'un kozları
Bunca yalan söyledin
Girer misin Uçmağa”(33).

(29) Nevşehir İli, Hacıbektaş İlçesi Sâdık Köyü'nden 1325 doğumlu Hacı Ali Bozdağ adlı kaynak kişiden alınmıştır. Bkz. M.İ.F.A.D., 820148.

(30) Gölpınarlı, Abdülbâki, **Yünus Emre, Risalat al Nushiyye**. İst. 1965, s. 291.

(31) Uludağ, Süleyman, **Kuşeyri Risâlesi**. İstanbul, 1981, s. 191.

(32) Ateş, Süleyman, **İslâm Tasavvufu**. Ankara, 1976, s. 96.

(33) Güzel, Abdurrahman, **Kaygusuz Abdal**. Ankara, 1981, s. 161.

bu şiiri ile diğer bâzı şiirleri yorumlanamayacak kadar karmaşıktır. İkinci kısım şathiyeler ise bir bunalım hezeyan anında ziyâde tasavvufî remizlerin müşahhas varlıklarla mecâzî ifâdesinden ibârettir. Yine Kaygusuz Abdal'ın:

“Bir kaz aldım ben karıdan
Boynı da uzun borudan
Kırk abdâl kanın kurutan
Kırk gün oldu kaynaturum kaynamaz

Sekizimüz odun çeker
Dokuzumuz ateş yakar
Kaz kaldırmış baş'ın bakar
Kırk gün oldu kaynaturum kaynamaz

Kaygusuz Abdal nidelüm
Ahd ile vefa güdelüm
Kaldurup postu gidelüm
Kırk gün oldu kaynaturum kaynamaz”(34),

şathiyesinde “kazi” nefis; “kırk abdâl” veliler, veliler meclisi; “sekiz’i” cennet; “dokuz’u” eflâk, gök mânasına almak icabeder. Yunus Emre'nin:

“Çıktım erik dalına, anda yedim üzümü
Bostan ıssı kayıyuban dir ne yersin kozumu”

şiirinde de bâzı kelimelerin hakiki mânaları yerine mecâzî mânada kullanıldığı Niyazi Mısri'nin yaptığı şerhten de anlaşılmaktadır.

Asrımızın ilk çeyreğine kadar Türk cemiyetinin sosyal yapısında mühim fonksiyonları olan tarikâtlar ve târikât ehli mürid ve müşidlerin âşıklar üzerindeki tesirlerin gözden uzak tutmak gerekir. Bâzı âşıkların da muhtelif tarikâtların mensubu olduğunu da düşünürsek, Kaygusuz Abdal ve Yunus ile başlayan bu çığırın XVI. asırdan sonra Anadolu'daki Âşık edebiyatının –her-nekadar lâdini hususiyetleri ağır bassa da– bu kaynaktan feyz ve ilhâm aldığı da muhakkaktır.

Netice olarak, mahdud sayıdaki malzeme ile ortaya koymaya çalıştığımız yalanlama türü, eski Türk dinî merâsimlerindeki şamanların şuur altlarının sevk-i tabisi ile söyledikleri dualardan başlayarak, tekerleme ve şathiyelerin tesiriyle âşık fasıllarında icrâ edilen bir tür olduğunu söyleyebiliriz. Ortaya çıkacak yeni belgelerle bu türün bütünüyle aydınlatılmasına yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

(34) Güzel, Abdurrahman, a.g.e., s. 174.